

IN MEMORIAM

BOHUSLAV HAVRÁNEK

(30. I. 1893 – 2. III. 1978)

V profesoru Dr Bohuslavu Havránkovi odešla jedna z nejmóznějších osobností slavistiky našeho století. Jeho *vědecký obor* lze charakterizovat takto: slovanská jazykověda orientovaná především komparatisticky, bohemistika s ohniskem zaměřeným na jazykovou kulturu a problematiku spisovného jazyka se zvláštním zřetelem na funkční stilistiku, a obecná lingvistika soustředěná na vědeckou metodologii a na obecné otázky spisovných jazyků. Jeho příslušnost k *metodologickému směru* lze vyjádřit krátce a přegnantně: Byl jedním ze zakládajících členů »Pražského lingvistického kroužku« a tím jedním ze spoluzakladatelů a tvůrců pražské školy strukturalistické; vznik této školy je beze sporu jedním z nejmóznějších jevů v dějinách světové lingvistiky (a slavistiky) našeho věku.¹

Havránkovými učiteli na Karlově universitě v Praze byli zejména indoeuropeista J. Zubatý, slavisté J. Polívka a F. Pastrnek a bohemista E. Smetánka. U nich prošel školou, která mu vtiskla hluboký smysl pro doložená fakta, pro práci s materiálem a pro dějiny jazyka. Když v prosinci (= december) 1970 pronesl na mém slavistickém semináři ve Vídni svůj poslední syntetický projev o vzniku a práci »Pražského lingvistického kroužku« (projev skvěle improvizovaný), řekl mimo jiné: »My jsme v teorii hlásali synchronní studium jazyka, ale v praxi jsme vždycky pracovali také diachronně.« K tomu bych ještě dodal: Havránkova mimořádně solidní znalost faktů a úcta k materiálu byly právě to, co mu dovolovalo a umožňovalo budování velkých a dalekosáhlých, ale přitom reálných a rozumných koncepcí teoretických.

Srov. J. Vachek, *The Linguistic School of Prague*. Bloomington–London 1966 (o B. Havránkovi zvl. na str. 96–99, 125–126 et passim); – též, *A Prague School Reader in Linguistics*. Bloomington 1964; – *Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*. Ed. by L. Matejka. Ann Arbor 1976 (řada: »Michigan Slavic Contributions«, No. 6).

S tímto zjištěním souvisí Havránkova činnost v oboru paleoslovenistiky, pod jejímž zorným úhlem píše nekrolog v tomto časopise. Havránek nikdy nepovažoval staroslověštinu za úzce omezený obor svého bádání, a ani svým žákům nedoporučoval uzavřít se hermeticky do úzkého zorného pole čistě paleoslovenistického. Staroslověšský jazyk a písemnictví mu však vždy byly pevným východiskem, odrazovým můstkem a neodmyslitelnou podstatnou součástí jeho studia komparatistického, ba i bohemistického, pokud šlo o historii jazyka a kultury.

Havránkovo paleoslovenistické bádání v nejužším slova smyslu se projevuje v statích věnovaných problematice staroslověšského slovesa: *Aspect et temps du verbe en vieux slave*, Mélanges Bally, Genève 1939, 223–230; *Вид и время глагола в старославянском языке*, Вопросы глагольного вида, Москва 1962, 175–183; *Залог (genera verbi) в старославянском языке в сравнительном плане*, Исследования по синтаксису старославянского языка, Praha 1963, 15–100. — Z rukopisu přeložil Kuřbakinovu *Mluvnici jazyka staroslověšského* (Praha 1928), s vědomím autora ji mírně modifikoval a doplnil; tato kniha se stala jedním z klasických kompendií. — Jedním z nejvýznamnějších děl, jež vznikla pod přímým vedením B. Havránka, je *Slovník jazyka staroslověšského – Lexicon linguae palaeoslovenicae* (Praha 1958–, poslední je prozatím sešit 33 z r. 1979, do hesla **РАЗИТИ СЛ**). B. Havránek je na tomto monumentálním díle skromně podepsán jako člen redakčního kolegia. Důležitější než vypočítávat svazky a sešity je říci v této souvislosti něco z toho, co sám znám z historie Havránkovy spolupráce na tomto slovníku: Již r. 1939, tedy čtyři roky před započítím přípravných prací, otiskl odpověď na otázku (plánovaného) bělehradského kongresu slavistů *Izdavanje potpuno staroslovenskog rečnika*, III međunarodni kongres slavista – Odgovori na pitanja, Beograd 1939, 22. I když vlastním otcem myšlenky a hlavním redaktorem byl prof. Dr Josef Kurz, a i když se na práci velmi aktivně podíleli i jiní vynikající badatelé (např. profesori J. Vašica a A. Dostál), prof. Havránek to byl, který celý slovník spolu s nimi redigoval jako spoluautor; bez nadsázky lze říci, že po stránce organizačně přípravné a organizačně vydavatelské asi vůbec umožnil vznik a vydání tohoto díla: bez jeho akademické a veřejné autority bychom tento slovník dnes možná neměli.

Kulturním dějinám velkomoravským a cyrilometodějským jsou věnována pojednání *Počátky slovanského písma a psané literatury v době velkomoravské*, Velká Morava, Praha 1963, 77–96 (existuje též slovenská, německá, anglická a ruská verze tohoto sborníčku), dále *Vznik slovanského písma a psané literatury před 1100 lety*, Nová mysl (1963) 671–680, *Schlusswort* (= závěr diskuse o Velké Moravě), Das Großmährische Reich, Praha 1966, 421–423 a *Die Bedeutung Konstantins und Methods für die Anfänge der geschriebenen Literatur in Großmähren*, Cyrillo-Methodianische Fragen – Slavische Philologie und Altertumskunde (Acta Congressus historiae Slavicae Salisburgensis in memoriam SS. Cyrilli et Methodii anno 1963 celebrati – Annales Instituti Slavici, Bd. I/4), Wiesbaden 1968, 1–12.

B. Havránek patří k té skupině slavistů, kteří takřka objevili, tj. náležitě zhodnotili česko-církevněslovanské písemnictví a staroslověšskou složku v dějinách českého spisovného jazyka. Na tomto poli máme z jeho pera základní studie v úvodních kapitolách monografií *Vývoj spisovného jazyka českého*, Čs. vlastivěda, řada II: Spisovný jazyk český a slovenský, Praha 1936, 1–144 a *Expanze spisovné češtiny od 14. do 16. století*, Co daly naše země Evropě a lidstvu, I, Praha 1939, 53–59; dále sem patří jeho práce:

Písemnictví staroslověnské, Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu, Praha 1957, 39–58; *Kritické poznámky k První staroslověnské legendě o sv. Václavu*,² Slovan-
ské studie (= Vajsův sborník), Praha 1948, 139–143.³ Vztahem církevněslovanské lite-
ratury české a charvátské se zabýval v článcích *Staročeská literatura v hlaholském písem-
nictví charvátském*, Co daly naše země Evropě a lidstvu, I, Praha 1939, 52 a *Vztahy
kláštera Na Slovanech k jazyku a literatuře charvátskohlaholské*, Z tradic slovanské
kultury v Čechách, Praha 1975, 145–148; v širším smyslu sem lze zařadit i článek z
poslední doby, totiž *Jedna z cest mediteránních názvů do staré češtiny*, Slovo a sloves-
nost 38 (1977) 265–266. Složitého problému polského dědictví cyrilometodějského
se týká stať *Otázka existence církevní slovanštiny v Polsku*, Slavia 25 (1956) 300–305
(přetisk: B. Havránek, *Studie o spisovném jazyce*, Praha 1963, 305–311).

Velmi mnoho paleoslovenistiky obsahuje jedno ze stěžejních Havránkových děl,
totiž *Genera verbi v slovanských jazycích*, Praha, díl I: 1928, díl II: 1937. Je to mono-
grafie komparatistická par excellence, studuje a srovnává jevy na celém slovanském
jazykovém území (včetně nářečí kašubských a pomořských), ale výchozí základnou je
staroslověňština, jakožto nejstarší doložený jazyk slovanský (dílo se zabývá nejen sloves-
ným rodem, ale i systémem participií a problémy zájmena). Silně paleoslovensticky je
orientována stať *Příspěvek k autonomní komplexnosti starého slovanského slovesa*,
Studia palaeoslovenica (=Kurzův sborník), Praha 1971, 127–132, zatímco pojednání
*K otázce slovosledu, zvl. postavení verba finita ve větě v nejstarších fázích slovanských
jazyků*, Slavia 40 (1971) 505–510 a *Větná struktura v nejstarších fázích slovanských
jazyků*, Čs. přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě – Lingvistika,
Praha 1973, 5–13 (německé résumé: VII Międzynarodowy Kongres Slawistów – Stre-
szczenia referatów i komunikatów, Warszawa 1973, 32–34) jsou zaměřena spíše na staré
fáze jiných slovanských jazyků. Závěrem třeba ovšem znovu zdůraznit, že mnoho z
Havránkových studií komparatistických vychází ze staroslověňštiny nebo k ní aspoň
velmi vážně přihlíží (srov. např. jen *Quelques problèmes de l'étude diachronique de la
structure syntactique, surtout en slave*, Travaux Linguistiques de Prague 3, Prague 1968,
9–16).

S paleoslovenistikou je částečně velmi úzce spjata Havránkova dlouholetá činnost
redakční, zvláště v časopisech Byzantinoslavica a Slavia.

Velmi bohatá je recenzní činnost Zemřelého v oboru staroslověnského jazyka a písemnictví
i kulturních dějin. Připomeňme alespoň jeho recenze Mladenovových dějin bulharštiny (1930),⁴ Vaj-

---

² V jednotlivostech mám odlišný názor; viz v sborníku Lichačevově (Культурное наследие древней Руси. Москва 1976, 368–369) a ve sbornících ke cti I. Dujčeva (Byzance et les Slaves, Études de Civilisation, Mélanges Ivan Dujčev. Paris 1979, 253–257) a Lj. Jonkeho (Filologija 8, Zagreb 1978, 207–209).

³ Sem patří i Havránkův vědecký dialog s M. Weingartem o I. stsl. legendě o sv. Václavu; bibliografické údaje viz v citovaném Výboru z čes. lit. ..., 59.

⁴ V závorce uvádíme letopočet, podle něhož lze najít přesné bibliografické údaje v soupisech prací, jejichž přehled podáváme na konci.

sova Sborníku stsl. literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile a o studíích Vašicových, Jakobsonových aj. z okruhu česko-csl. literatury (1931), o Vajsově Rukověti hlaholské paleografie (1933), o Dvorníkově monografii o ŽKM (1934), o Weingartově studii o I. stsl. legendě svatováclavské (viz pozn. 3), o Horákově stati o Rajhradském Martyrologiu Adonis a o otázce české cyrilice (1940), o Vašicově liturgii sv. Petra (1940), o jeho překladu a komentáři k Obraně mnicha Chrabra (1941) atd. – Pisatel nekrologu nemůže bez nostalgického pocitu přejít skutečnost až údivnou, kolika předchůdcům, učitelům, kolegům, přátelům a odpůrcům věnoval B. Havránek důstojné, objektivní a lidsky vřelé hodnocení v článkách jubilejních i ... v nekrologích! Vzpomeňme zde aspoň několika jmen (ve výběru) z oboru paleoslovenistiky: J. Dobrovský (1953), P. J. Šafařík (1963), F. Miklošič (1941), V. Jagić (1938), N. S. Trubeckoj (1939), J. Vajs (1940), F. Pastrnek (1940), N. v. Wijk (1941), M. Weingart (1949).

Z řady četných poct, jichž se Bohuslavu Havránkovi dostávalo v celém světě, uvedme alespoň, že byl členem Čs. akademie věd a zahraničním členem JAZU a Rakouské akademie věd. Obě tyto zahraniční akademie byly na pohřbu zastoupeny prof. Dr. Josefem Hammem. Jeden z prvních nekrologů (ne-li vůbec první?) v denním tisku za hranicemi vyšel v záhřebském *Vjesniku* (sobota, 18. III. 1978), z pera Anice Nazorové.

Přijměte, pane profesore, tuto vzpomínku napsanou Vaším žákem jako projev hluboké vděčnosti: za to, co jste mi dal vědecky, za Váš ušlechtilý vztah lidský a přátelský, za Vaši účinnou pomoc, již jste mi nejednou poskytli ve chvílích těžkých... Děkuji Vám srdečně a upřímně – za vše! Zanechal jste nám nejen vynikající vědecké dílo, ale i světlou památku velkého člověka.

Hlavní životní data B. Havránka: narozen v Praze 30. I. 1893; habilitoval se na universitě Karlově pro srovnávací slovanskou jazykovědu r. 1928; mimořádným profesorem brněnské university Masarykovy byl v letech 1929–1939; r. 1939 byl povolán jako ordinarius na Karlovu universitu v Praze (pro válečné události nastoupil až r. 1945); byl členem Královské české společnosti nauk, České akademie věd a umění, pak Československé akademie věd, zahraničním členem Jihošlovanské, Srbské, Bulharské, Rakouské, Německé a Saské akademie věd (a umění); zemřel v Praze dne 2. III. 1978.

Vědecká hodnocení B. Havránka a soupisy jeho prací

H = hodnocení; B = bibliografie (za zlomkovou čarou/se uvádí časový úsek, jež jednotlivé části bibliografie zachycují).

Studie a práce lingvistické I. Praha 1954; H: 11–42 (tři články, autoři: K. Horálek, J. Mukařovský, Kv. Hodura); B/1918–1952: 529–552 (K. Horálek – Z. Tyl).

Slavica Pragensia IV (Acta Universitatis Carolinae, Philologica 3). Praha 1962; H: 11–16 (L. Řeháček – K. Horálek); B/1953–1962: 727–738 (Z. Tyl).

Studia Slavica Pragensia. Praha 1973; H: 9–12 (V. Křístek); B/1963–1972: 245–254 (M. Tylová).

Slovo a slovesnost 39 (1978); H: 81–83 (M. Dokulil); B/1973–1978: 83–85 (M. Tylová).

Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník. (M. Kudělka, Z. Šimeček a kolektiv.) Praha 1972; heslo »Havránek Bohuslav«: životopisná data, hodnocení a výběrová bibliografie (autor hesla: rv = Radoslav Večerka).

FVM, (Österreichische Akademie der Wissenschaften), Almanach für das Jahr 1978, ročník 128, Viedeň 1979, 353–358.

František Václav Mareš

SLOVO

29

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU
ZAGREB 1979

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 29

Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni urednik:
ANICA NAZOR

Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR

Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ

Korektori:
JASNA VINCE, JOSIP MILIĆ

Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz financijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR
Hrvatske, SIZ–VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1980.